9(476)(075б)
Г516

ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСІ ПЕРЫЯДУ КАПІТАЛІЗМУ

Частка 5

ПРАМЫСЛОВАСЦЬ. ТРАНСПАРТ. КРЭДЫТ

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі
«Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт
імя Максіма Танка»

ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСІ ПЕРЫЯДУ КАПІТАЛІЗМУ

Рэкамендавана вучэбна-метадычным аб'яднаннем па педагагічнай адукацыі ў якасці вучэбна-метадычнага дапаможніка для студэнтаў вышэйшых навучальных устаноў, якія навучаюцца па спецыяльнасцях: 1-02 01 01 Гісторыя; 1-02 01 02 Гісторыя. Дадатковая спецыяльнасць

У пяці частках

Частка 5
ПРАМЫСЛОВАСЦЬ. ТРАНСПАРТ. КРЭДЫТ

БГПУ БИБЛИОТЕКА
ИНВ № УК 4966

Мінск 2011

УДК 947.6(075.8)
ББК 63.3(4 Беи)я73
Г 516

Друкуецца па рашэнні рэдакцыйна-выдавецкага савета БДПУ

Аўтары:
доктар гістарычных навук, прафесар *А.П. Жытко*;
доктар гістарычных навук, прафесар *А.М. Люты*;
кандыдаты гістарычных навук, дацэнты *А.Э. Лютая*,
Л.Э. Пракаповіч, *П.А. Тупік*;
кандыдаты гістарычных навук *А.А. Башмакоў*, *К.А. Бруханчык*

Рэцэнзенты:
кафедра айчыннай і сусветнай гісторыі БДПУ;
доктар гістарычных навук, дацэнт, загадчык кафедры гісторыі
Беларусі і палітапогіі БДТУ *М.Я. Сяменчык*

Пад агульнай рэдакцыяй *А.П. Жытко*

Г 516 **Гісторыя** Беларусі перыяду капіталізму : вучэб.-метад. дапам. У 5 ч. Ч. 5. Прымысловасць. Транспарт. Крэдыт / А.П. Жытко, А.М. Люты, А.Э. Лютая і інш; пад агул. рэд. А.П. Жытко. – Мінск : БДПУ, 2011. – 278 с.
ISBN 978-985-501-925-2.

У дапаможніку асвятляюцца актуальныя праблемы развіцця прамысловасці, транспартнай сістэмы, крэдытна-банкаўскай сферы ў перыяд станаўлення і развіцця буржуазнага грамадства ў Беларусі.

Адрасуецца навукоўцам, настаўнікам і студэнтам гістарычных факультэтаў вышэйшых навучальных устаноў.

УДК 947.6(075.8)
ББК 63.3(4 Беи)я73

ISBN 978-985-501-925-2 (ч. 5)
ISBN 978-985-501-083-9
ISBN 985-501-083-3

© БДПУ, 2011

УВОДЗІНЫ

У беларускай гістарыяграфіі адным з вызначальных кірункаў даследаванняў з'яўлялася эканамічнае становішча краю ў другой палове XIX – пачатку XX ст. Асабліва гэта тычылася аграрнага сектара эканомікі. Разам з тым, як справядліва заўважаюць сучасныя даследчыкі, «шэраг прынцыповых пытанняў па-ранейшаму застаюцца ў разрадзе дыскусійных або наогул не вывучаных. Да іх адносяцца тэхнічны і прамысловы пераварот у Беларусі і роля навукова-тэхнічных навацый у развіцці яе эканомікі, шляхі зносін, гісторыя крэдытавання і банкаўскай справы ...».[1] Аднак і аўтары гэтай капітальнай шматтомнай працы, як і іх папярэднікі, сцвярджаюць, што пачатак прамысловага перавароту ў Беларусі адносіцца да 1823 г. і звязаны са з'яўленнем першага паравога рухавіка на Хомскай фабрыцы (Кобрынскі павет) двараніна В. Пуслоўскага.[2] На самой справе размова можа ісці толькі аб пачатку тэхнічнага, а не прамысловага перавароту. Як вядома, прамысловы пераварот прадугледжвае не толькі замену ручной працы сістэмай машын і механізмаў, але і прадпрымальнікаў з асяроддзя розных сацыяльных груп, а не толькі вышэйшага саслоўя – пазямельных дваран. Акрамя гэтага, машынная праца патрабуе наяўнасці высокакваліфікаванай, асабіста свабоднай у юрыдычным сэнсе рабочай сілы. Гэтага, практычна, да 1863 г. у Беларусі не існавала. Асноўнай крыніцай фарміравання прамысловага пралетарыяту з'яўляліся сяляне. Толькі з моманту скасавання прыгоннага права, а разам з ім часоваабавязанага стану сялян Беларусі, можа ісці гаворка аб пачатку прамысловага перавароту.

У прадстаўленным выданні паказана эвалюцыя тыпаў прамысловай вытворчасці (рамеснай, дробнатаварнай, мануфактурнай і фабрычна-заводскай), галіновай структуры прамысловасці. Выяўлена роля і месца акцыянернага капіталу і манапалістычных аб'яднанняў у развіцці прамысловасці краю.

Важнае месца ў сацыяльна-эканамічным развіцці Беларусі займала будаўніцтва чыгунак. Яно вялося з улікам палітычных і ваенна-стратэгічных інтарэсаў Расійскай імперыі, але ў мірны час чыгункі працавалі менавіта на беларускую эканоміку і з'яўляліся яе сістэмаўтваральнай часткай.

«Крывяноснай» сістэмай сацыяльна-эканамічнага развіцця Беларусі выступалі дзяржаўныя і прыватныя крэдытна-банкаўскія ўстановы. Яны паспяхова абслугоўвалі патрэбы дзяржавы і рыначнай эканомікі. У дапаможніку паказаны

---

[1] Гісторыя Беларусі: у 6 т. / рэдкал.: М. Касцюк (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: Экаперспектыва, 2000. – 2005. – Т. 4. Беларусь у складзе Расійскай імперыі (канец XVIII – XX ст.) / М. Біч, В. Яноўская, С. Рудовіч [і інш.]. – 2005. – С. 12.

[2] Там жа . – С. 122–123.

тыпы дзяржаўных устаноў (Дзяржаўны банк, Сялянскі пазямельны банк, Дваранскі зямельны банк) і прыватных банкаў, аддзяленні якіх дзейнічалі на тэрыторыі Беларусі, а таксама роля і месца ўстаноў, што ажыццяўлялі дробнае і кароткачасовае крэдытаванне (грамадскія і гарадскія банкі, банкірскія і банкаўскія канторы, таварыствы ўзаемнага крэдыту і інш.).

У выданні знайшлі адлюстраванне навуковыя распрацоўкі прафесара А.М. Лютага, дацэнтаў А.Э. Лютай, П.А. Тупіка, Л.Э. Пракаповіч, кандыдатаў гістарычных навук А.А. Башмакова і К.А. Бруханчык.

дзейнасці большасці (за выключэннем пазыковай казны) катэгорый устаноў дробнага крэдыта ў Беларусі.

Банкі беларускіх губерняў канца XIX – пачатку XX ст. значна паўплывалі на сацыяльна-эканамічнае развіццё заходняга рэгіёна. На іх пазыкі праводзілася будаўніцтва новых і набыццё прадпрыемстваў, сыравіны і абсталявання, арэнда памяшканняў і г. д. Дзякуючы банкаўскім пазыкам асобныя дваранскія і сялянскія гаспадаркі набывалі сельскагаспадарчыя машыны, сартавое насенне, арганізоўвалі вытворчасць малочнай прадукцыі і г. д. З дапамогай банкаў многія сяляне атрымалі магчымасць набыць зямлю ва ўласнасць. Павялічыліся абароты гандлёвых аперацый, што з'яўлялася паказчыкам удзелу банкаў у крэдытаванні гэтай сферы.

Пры садзейнічанні банкаў праводзіліся асобныя мерапрыемствы ўрада (Сталыпінская рэформа і інш.). Аддзяленні Сялянскага банка ў Беларусі дапамагалі сялянам прадаваць свае ўчасткі і набываць новыя ў месцах перасялення, а таксама выдавалі ім грошы на пераезд. Дзяржаўны банк ажыццяўляў рэалізацыю сялянскай рэформы 1861 г. Вялікую ролю банкі адыгрывалі ў дабрачыннай дзейнасці. У гады недароду яны праводзілі збор сродкаў і самі ўкладвалі грошы на карысць асобных рэгіёнаў, перадавалі прытулкам у дармовае карыстанне сваю ўласнасць, рэгулярна ахвяравалі сродкі на карысць дабрачынных таварыстваў, багадзелень, вучэбных і медыцынскіх устаноў.

🕮 Літаратура і крыніцы

1. АСБ «Беларусбанк»: вчера, сегодня, завтра / В.Н. Бусько, В.И. Дриц и др. – Минск: Международный центр интеграционной информации, Общественный пресс-центр Дома прессы, 2002.
2. Банкирские конторы. Руководство служащим в банках и банкирских конторах. – 2-е изд. Н.М. Беляева. – Петрозаводск: В Губернской Типографии, 1888.
3. *Баюра, А.* Положение частного банкирского промысла в Беларуси во второй половине XIX – начале XX века / А. Баюра // Банкаўскі веснік. – 2007. – № 16.
4. *Бейлькин, Х.Ю.* Кооперативное движение в Беларуси (эпоха капитализма): пособие для студ. всех специальностей / Х.Ю. Бейлькин. – Гомель: ГКИ, 1998.
5. *Бейлькин, Х.Ю.* Сельскохозяйственный рынок Белоруссии 1861 – 1914 гг. / науч. ред. М.О. Бич. – Мінск: Наука и техника, 1989.
6. *Болбас, М.Ф.* Промышленность Белоруссии. 1860–1900 / М.Ф. Болбас. – Минск: Изд-во БГУ, 1978.
7. *Бородаевский, С.В.* Сборник по мелкому кредиту / С.В. Бородаевский. – СПб: Типография М.А. Александрова, 1909.
8. *Вароніч, Т.У.* Крэдытныя ўстановы Віцебска на мяжы XIX–XX стст. / Т.У. Вароніч // Беларускі гістарычны часопіс. – 2004. – № 1.

9. *Вдовин, В.* Крестьянский поземельный банк (1885–1895 гг.) / В. Вдовин. – Москва: Госфиниздат, 1959.
10. Гісторыя Беларусі: у 6 т. / рэдкал.: М. Касцюк (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: Экаперспектыва, 2000–2005. – Т. 4: Беларусь у складзе Расійскай імперыі (канец XVIII – пачатак XX ст.) / М. Біч, В. Яноўская, С. Рудовіч [і інш.]. – 2005.
11. Гісторыя беларускага сялянства: у 2 т. / рэдкал.: М.Касцюк (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: Экаперспектыва, 2000 – 2005. – Т. 2: Беларусь... / Ю.Бохан [і інш.]. – 2002.
12. Государственный банк. Данные по конторам и отделениям за 1901–1915 гг. / под ред. Е.Н. Сланского. – СПб, 1912.
13. *Грузицкий, Ю.Л.* Банки Беларуси (70-е гг. XIX – начало XX в.) / Ю.Л. Грузицкий. – Минск: «Экоперспектива», 2005.
14. *Грузицкий, Ю.Л.* Гомельский городской банк / Ю.Л. Грузиций // Банкаўскі веснік. – 2003. – № 9.
15. *Грузицкий, Ю.Л.* Государственный дворянский земельный банк (1886–1914) / Ю.Л. Грузицкий // Банкаўскі веснік. – 2007. – № 10.
16. *Грузицкий, Ю.Л.* Минский коммерческий банк (1873–1912) / Ю.Л. Грузиций // Финансы и кредит. – 2003. – № 1.
17. *Грузицкий, Ю.Л.* Минское общество взаимного кредита (1874–1914) / Ю.Л. Грузицкий // Банкаўскі веснік. – 2004. – № 3.
18. *Грузицкий Ю.* Частный банкирский промысел в дореволюционной Беларуси / Ю. Грузиций, Н. Полетаева // Белорусский банковский бюлетень. – 2003. – № 28.
19. *Гурьев, А.Н.* Очерки развития кредитных учреждений в России. Акционерные коммерческие банки в России в прошлом и настоящем / А.Н. Гурьев. – Москва: ЮКИС, 1995.
20. Докладная записка о положении провинциальных акционерных коммерческих банков в России. – СПб: Типография Гинзбурга, 1914.
21. *Дроздова, Е.А.* Кредитные учреждения Могилева (1870–1914 гг.) / Е.А. Дроздова // Сборник материалов научно-практической конференции студентов исторического факультета / под ред. Н.М. Забавского и др. – Минск: РУП «БНИВНФХ в АПК», 2006.
22. *Дроздова, Е.А.* Отделения Государственного банка Российской империи на территории Беларуси / Е.А. Дроздова // Банкаўскі веснік. – 2006. – № 19.
23. *Дроздова, Е.А.* Финансовая «пирамида» XIX в. / Е.А. Дроздова // Банкаўскі веснік. – 2006. – № 5.
24. *Жытко, А.П.* Дваранства Беларусі перыяду капіталізму. 1861–1914 гг.: манаграфія; навук. рэд. В.М. Фамін. – Мінск: БДПУ, 2003.
25. Закон 7-го июня 1904 г. об учреждениях мелкого кредита, образцовый устав ссудо-сберегательных товариществ и правила их открытия. – СПб, 1911.
26. *Иоффе, Э.Г.* Минский коммерческий банк / Э.Г. Иоффе // Банкоўскі веснік. – 1999. – № 10.
27. *Киштымов, А.Л.* Банковское дело и города Беларуси: вторая половина XIX – начало XX в. / А.Л. Киштымов // Беларускі горад у часе і прасторы: 500 гадоў Полацкай Магдэбургіі: зб. навук. прац / Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт, Ін-т гісторыі НАНБ; рэд. Л.Н. Аўласёнак [і інш.]. – Новаполацк; Мінск, 2001.

28. *Киштымов, А.Л.* Роль евреев в банковском деле Беларуси: вторая половина XIX–XX вв. / А.Л. Киштымов // История еврейского народа: материалы VI ежегод. Междунар. междисциплинар. конф. по иудаике / под ред. Е.Р. Арензона. – Москва: Центр научных работников и преподавателей иудаики в вузах «Сэфер», 1999. – Ч. 2. – Вып. 4.
29. *Ламанский, Е.И.* Воспоминания: 1840–1890 / Е.И. Ламанский. – Пенза: Журнал «Земство», 1995.
30. *Ламанский, Е.И.* Общества взаимного кредита / Е.И. Ламанский. – СПб., 1863.
31. *Левин, И.И.* Акционерные коммерческие банки в России / И.И. Левин. – Петроград, 1917.
32. *Липинский, Л.П.* Столыпинская аграрная реформа в Белоруссии / Л.П. Липинский. – Минск: Изд-во БГУ, 1978.
33. *Мигулин, П.П.* Наша банковая политика (1729–1903): Опыт исследования / П.П. Мигулин. – Харьков: Типогр. им. К.Н. Гагарина, 1904.
34. Минский коммерческий банк. 1906. – Минск, 1907.
35. НИАБ. – Фонд 1. – Оп. 1. – Д. 3645. Дело об уплате процентов Виленскому земельному банку (1899 г.).
36. НИАБ. – Фонд 1. – Оп. 1. – Д. 4073. Дело о составлении сметы доходов и расходов ломбардов на 1903 г. (22 февр. – 24 февр. 1903 г.).
37. НИАБ. – Фонд 1. – Оп. 1. – Д. 4483. Дело о найме артельщиков в Минский городской ломбард (16 марта 1907 г. – 20 мая 1914 г.).
38. НИАБ. – Фонд 1. – Оп. 1. – Д. 5728. Дело о ревизии отчета Управы ломбарда за 1906 и 1907 гг. (8 февр. 1910 г. – 24 марта 1911 г.).
39. НИАБ. – Фонд 1. – Оп. – Д. 6141. Дело о ревизии отчетов городского ломбарда за 1908 – 1910 гг. (16 нояб. 1912 г. – 5 апр. 1913 г.).
40. НИАБ. – Фонд 1. – Оп. 1. – Д. 6304. Дело об открытии городского общественного банка (1913 г.).
41. НИАБ. – Фонд 295. – Оп. 1. – Д. 7888. Дело об открытии графом Яном Александровичем Развадовским в Барановичах банкирской конторы. 1909 г.
42. НИАБ. – Фонд 370. – Оп. 1. – Д. 38. Счета Минского отделения Государственного банка.
43. НИАБ. – Фонд 370. – Оп. 1. – Д. 112. Список лиц и учреждений, кредитующихся в Минском отделении Государственного банка (1 янв. 1890 г.).
44. НИАБ. – Фонд 370. – Оп. 1. – Д. 128. Список лиц и учреждений, кредитующихся в Минском отделении Государственного банка (1 янв. 1891 г.).
45. НИАБ. – Фонд 370. – Оп. 1. – Д. 154. Список лиц и учреждений, кредитующихся в Минском отделении Государственного банка (1 янв. 1892 г.).
46. НИАБ. – Фонд. 370. – Оп. 1. – Д. 218. Дело об открытии кредита для получения ссуд под соло-векселя купцу А.Я. Каплану под залог лесопильного завода в уроч. «Маляровка» Мозырьского у. и недвижимого имущества в г. Минске.
47. НИАБ. – Фонд 370. – Оп. 1. – Д. 289. Дело об открытии кредита для получения ссуд под соло-векселя купцам Якобсону и Христиановичу под залог чугунолитейного завода в г. Минске.
48. НИАБ. – Фонд 370. – Оп. 1. – Д. 314. Дело об открытии кредита для получения ссуд под соло-векселя купцу Дворжецу под залог спичечной фабрики «Молния» в г. Мозыре. 1896 г.

49. НИАБ. – Фонд 370. – Оп. 1. – Д. 331. Дело об открытии вексельных кредитов разным лицам.
50. НИАБ. – Фонд 370. – Оп. 1. – Д. 690. Дело о выдаче ссуд купцам Нохимовскому и Гиммельштейну под залог лесоматериалов в им. Грушевка, Слуцкого у. (1914 – 1916).
51. НИАБ. – Фонд 2099. – Оп. 1. – Д.14. Дело об учреждении Могилевского городского общественного банка и переписка по финансовым вопросам (8 июня 1906 г. – 27 февр. 1915 г.).
52. НИАБ. – Фонд 2099. – Оп. 1. – Д. 364. Фонд Могилевской городской управы (1915–1917 гг.).
53. НИАБ. – Фонд 2099. – Оп. 1. – Д. 430. Фонд Могилевской городской управы (1916–1918 гг.).
54. НИАБ. – Фонд 2100. – Оп. 1. – Д. 96. Гомельская городская управа. Смета и переписка распорядителя Гомельского городского ломбарда с Гомельской думой и управой об утверждении сметы ломбарда на 1917 год.
55. НИАБ. – Фонд 2182. – Оп. 1. – Д. 5. – Отчет Могилевского городского общественного банка за 1916 г.
56. НИАБ. – Фонд 2182. – Оп. 1. – Д. 14. Могилевский городской общественный банк. Письма по счету Holto Могилевского отделения Азовско-Донского коммерческого банка в 1914 г. Могилев, 1915.
57. НИАБ. – Фонд 2182. – Оп. 1. – Д. 93. Баланс Могилевского общества взаимного кредита на июль и август 1912 г.
58. НИАБ. – Фонд 2183. – Оп. 1. – Д. 2. Инспекция мелкого кредита при Могилевском отделении Государственного банка (1915–1916 гг.).
59. НИАБ. Ф. 2587. – Оп. 1 – Д. 524. Списки лиц и фирм, кредитующихся в Витебском казначействе. 1908 г.
60. НИАБ в г. Гродно. Фонд 1. – Оп. 17. – Дело 1100. Канцелярия гродненского губернатора. Ведомости о состоянии губернии за 1886 г. Отчет Гродненского отделения Крестьянского банка за 1886 г.
61. НИАБ в г. Гродно. Фонд 18. – Оп. 1. – Д. 1012. Сведения земских начальников Гродненской губернии об организации сословных и общественных учреждений мелкого кредита, о применении закона 9 ноября 1906 г. 1906 – 1908 гг.
62. НИАБ в г. Гродно. Фонд 27. – Оп. 1. – Д. 7. Дело об открытии торгового кредита владельцу 2-х винокуренных заводов и 3-х имений Зеленевичи, Волоки, Олесино Волковысского у. дворянину Сегеню Станиславу Фадеевичу. 1885 г.
63. Отчет Борисовского городского общественного банка за 1901 год (Второй отчетный год). – Борисов: Типо-литография С.Ю. Каждана, 1902.
64. Отчет Борисовского городского общественного банка за 1903 (Четвертый отчетный год). Борисов: Типо-литография С.Ю. Каждана, 1904.
65. Отчет Витебского городского общественного банка за 1905 год. Витебск: Типо-литография бр. Г. и П. Подземских, 1906.
66. Отчет Гомельского городского общественного банка за 1894 г. – Гомель: Типография Ш.А. Фридпенда, 1895.

67. Отчет Гомельского городского общественного банка за 1895 г. – Гомель: Типография Ш.А. Фридленда, 1896.
68. Отчет Гомельского городского общественного банка за 1896 г. – Гомель: Типография Ш.А. Фридленда, 1897.
69. Отчет Государственного дворянского земельного банка за 1888 год (третий отчетный год). – СПб: Типография П.П Сайкина, 1889.
70. Отчет Государственного дворянского земельного банка за 1893 год (восьмой отчетный год). – СПб: Типография П.П. Сайкина, 1894.
71. Отчет Государственного дворянского земельного банка за 1905 год (двадцатый отчетный год). – СПб: Типография П.П. Сайкина, 1907.
72. Отчет Государственного дворянского земельного банка за 1906 год (двадцать первый отчетный год). – СПб: Типография П.П. Сайкина, 1907.
73. Отчет Игуменского городского общественного банка за 1906 год (Третий отчетный год). – Игумен: Тип. М.Ш. Нисневича, 1907.
74. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1886 год (4-й отчетный год). Денежный отчет. – СПб: Товарищество «Печатня С.П. Яковлева», 1887.
75. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1904 год (22-й отчетный год). Денежный отчет. – СПб: Товарищество «Печатня С.П. Яковлева», 1906.
76. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1907 год (25-й отчетный год). Денежный отчет. СПб: Товарищество «Печатня С.П. Яковлева», 1909. – 71 с.
77. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1914 год. Год сорок второй. – СПб, 1915.
78. Отчет Могилевского городского общественного банка за 1917 год (Год десятый). – Могилев-на-Днепре: Типо-Литография Могилевского губернского земства, 1918.
79. Отчет о состоянии кредитных товариществ и земских касс мелкого кредита по данным на 1 января 1912 г. – СПб, 1913.
80. Отчет по мелкому кредиту за 1913 год. Объяснительная записка. – Петроград: Типография «Якорь», 1916.
81. Отчет Полоцкого городского общественного банка за 1913 г. – Полоцк: Типо-литография М. Фейгинова, 1914 г.
82. *Печерин, Я.И.* Исторический обзор правительственных, общественных и частных кредитных установлений в России / Я.И. Печерин. – СПб., 1904.
83. *Полетаева, Н.И.* Купечество Беларуси: 60-е гг. XIX – начало XX в.: монография / Н.И. Полетаева. – Минск: БГЭУ, 2004.
84. Русские банки. Справочные и статистические сведения о всех действующих в России государственных, частных и общественных кредитных учреждениях / сост. А.К. Голубев. – СПб., 1899.
85. *Рябцевич В.Н.* Нумизматика Беларуси / В.Н. Рябцевич. – Минск: Полымя, 1995.
86. Сборник по мелкому кредиту / сост. С.В. Бородаевский. – Издание С.-Петербургского отделения комитета о сельских ссудо-сберегательных и промышленных товариществах. – СПб.: Типография М.А. Александрова, 1907.
87. Статистические данные по операциям Государственного банка и сберегательных касс за 1860–1893 годы. – СПб., 1893.

88. *Судейкин, В.Т.* Государственный банк. Исследование его устройства, экономического и финансового значения / В.Т. Судейкин. – СПб., 1891.
89. *Судейкин, В.Т.* Наши общественные городские банки и их экономическое значение / В.Т. Судейкин. – СПб.: Литография дома призренных малолетних бедных, 1884.
90. Устав Азовско-Донского коммерческого банка. СПб: Типография Майкова, 1871.
91. Устав Гомельского городского ломбарда. – Гомель: Типография С.Е. Миляева, 1907.
92. *Шибеко, З.В.* Минск в конце XIX – начале XX в.: страницы социально-экономического развития / З.В. Шибеко. – Минск: Наука и техника, 1985.
93. *Шибеко, З.В.* Минск: страницы жизни дореволюционного города / З.В. Шибеко, С.Ф. Шибеко. – Минск: Полымя, 1990.
94. Экономическая история Беларуси / В.И. Голубович и др. – 5-е изд. – Минск: Современная школа, 2007.

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Пачатак тэхнічнага перавароту ў прамысловасці Беларусі прыпадае на 1823 г., калі з'явіўся першы рухавік на Хомскай фабрыцы ў Кобрынскім павеце. У поўным аб'ёме прамысловы пераварот у краі пачынаецца толькі з 1863 г. пасля ліквідацыі часоваабавязанага стану сялян, што садзейнічала фарміраванню пастаяннага, высокакваліфікаванага, свабоднага рабочага класа.

У пачатку XX ст. Беларусь ператварылася ў аграрна-індустрыяльны рэгіён Расійскай імперыі. Узровень развіцця капіталізму ў аграрным сектары эканомікі быў даволі высокім у параўнанні з рускімі губернямі. Акрамя гэтага, большасць фабрычна-заводскіх прадпрыемстваў размяшчалася ў сельскай мясцовасці ў памешчыцкіх маёнтках. Да канца XIX ст. уладальнікамі фабрык і заводаў пераважна былі памесныя дваране, якія ў новых умовах ператвараліся ў прадпрымальнікаў буржуазнага тыпу. Але ўжо з пачатку XX ст. першынство перайшло да непрывілеяваных саслоўяў. Напярэдадні Першай сусветнай вайны большасць цэнзавых прадпрыемстваў у гарадах і мястэчках належалі яўрэйскаму капіталу ў сувязі з тым, што іўдзеям было забаронена пражываць у сельскай мясцовасці.

У 60–70-я гг. XIX ст. па колькасці прадпрыемстваў і рабочых мануфактурная вытворчасць пераўзыходзіла фабрычна-заводскую. У канцы стагоддзя паказчыкі абодвух вышэйадзначаных тыпаў былі прыблізна роўнымі, а ў пачатку XX ст. перавага была ўжо на баку машыннай індустрыі. Рухавікі і паравыя катлы дазвалялі дасягнуць большай прадукцыйнасці працы на фабрычна-заводскіх прадпрыемствах, а таму сума вытворчасці апошніх пераўзыходзіла аб'ём вытворчасці мануфактур на працягу ўсяго перыяду: спачатку на некалькі працэнтаў, а ў канцы – у некалькі разоў. Большая частка прадпрыемстваў мануфактурнага тыпу знаходзілася ў гарадах, а фабрык – у сельскай мясцовасці.

Важную ролю ў сацыяльна-эканамічным развіцці Беларусі атрымала чыгуначнае будаўніцтва. Чыгункі мелі як ваенна-стратэгічнае, так і гаспадарчае значэнне. Апошняе садзейнічала ліквідацыі рэгіянальнай ізаляванасці, складванню адзінай эканамічнай прасторы на тэрыторыі краю. Пабудова шырокай чыгуначнай сеткі паскорыла прамысловы пераварот не толькі на транспарце, але і ў прамысловай вытворчасці, асабліва ў лесапрамысловай галіне. У Беларусі ўзніклі чыгуначныя майстэрні з паравымі і электрычнымі рухавікамі. Пачаў фарміравацца новы атрад пралетарыяту – чыгуначнікаў.

«Крываноснай» сістэмай эканомікі Беларусі з'яўляліся крэдытна-банкаўскія ўстановы. Працэс іх станаўлення і развіцця прайшоў 4 этапы: 1861 – сярэдзіна 80-х гг.; сярэдзіна 80 – канец 90-х гг. XIX ст.; 1900–1907 гг.; 1907–1914 гг.

Першы этап характарызаваўся наяўнасцю невялікай колькасці крэдытных устаноў, якія ў асноўным былі прадстаўлены банкірскімі дамамі і канторамі, га-

радскімі грамадскімі і камерцыйнымі банкамі, паступовым фарміраваннем заканадаўчай базы.

У 80-е гг. XIX ст. адкрыліся аддзяленні Сялянскага і Дваранскага пазямельных банкаў, атрымалі распаўсюджванне зямельныя іпатэчныя крэдыты. У сувязі з аграрным крызісам знізіліся аб'ёмы рэалізацыі збожжа на знешніх рынках. У выніку гэтага адбылася структурная перабудова эканомікі: пераарыентацыя сельскай гаспадаркі са збожжавай на мясамалочную, з'яўленне новых галін прамысловасці і інш. Для гэтага спатрэбіліся крэдытныя рэсурсы, крыніцай якіх сталі банкі. Іх колькасць і аб'ёмы крэдытных аперацый значна павялічыліся. На гэта паўплывала і тое, што ў 1894–1895 гг. былі прыняты новыя статуты, якія абмяжоўвалі дзяржаўнае ўмяшальніцтва ў банкаўскую сферу. У 1893 г. быў уведзены закон, па якім ліхвярства праследавалася, пазначалася як крымінальны кірунак дзейнасці. Гэта спрыяла эканамічнаму ўздыму ў 90-х гг. XIX ст., адкрыццю новых прамысловых прадпрыемстваў.

У перыяд эканамічнага крызісу 1900–1903 гг., Руска-японскай вайны, Першай расійскай рэвалюцыі наглядалася частковае згортванне выдачы крэдытаў банкаўскімі ўстановамі. З 1907 г. у сувязі з правядзеннем Сталыпінскай аграрнай рэформы і пераадоленнем крызісных з'яў у эканоміцы адбылося значнае павелічэнне колькасці ўстаноў дробнага крэдыту і іх ролі ў сацыяльна-эканамічнай сферы заходніх губерняў. Сялянскі пазямельны банк быў закліканы садзейнічаць у пакупцы зямлі сялянам і перасяленні іх на свабодныя землі ў Сібіры і Сярэдняй Азіі.

ЗМЕСТ

УВОДЗІНЫ *(А.П. Жытко)* 3

Глава 1. ПРАМЫСЛОВАСЦЬ БЕЛАРУСІ Ў ДРУГОЙ ПАЛОВЕ XIX – ПАЧАТКУ XX ст.
(А.М. Люты, А.Э. Лютая, Л.Э. Пракаповіч, А.А. Башмакоў) 5

Літаратура і крыніцы 49

Глава 2. ЧЫГУНАЧНАЕ БУДАЎНІЦТВА Ў БЕЛАРУСІ Ў ДРУГОЙ ПАЛОВЕ XIX ст.
(П.А. Тупік) 216

Літаратура і крыніцы 228

Глава 3. РАЗВІЦЦЁ ЧЫГУНАЧНАЙ СЕТКІ БЕЛАРУСІ Ў ПАЧАТКУ XX ст.
(П.А. Тупік) 229

Літаратура і крыніцы 237

Глава 4. ЭВАЛЮЦЫЯ КРЭДЫТНА-ФІНАНСАВАЙ СІСТЭМЫ БЕЛАРУСІ
(К.А. Бруханчык) 238

Літаратура і крыніцы 269

ЗАКЛЮЧЭННЕ *(А.П. Жытко)* 275

Вучэбнае выданне

Жытко Анатолій Паўлавіч
Люты Анатолій Міхайлавіч
Лютая Анжэла Эдуардаўна і інш.

ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСІ ПЕРЫЯДУ КАПІТАЛІЗМУ

Вучэбна-метадычны дапаможнік

У пяці частках

Частка 5
ПРАМЫСЛОВАСЦЬ. ТРАНСПАРТ. КРЭДЫТ

Карэктар Л.М. Каранеўская
Тэхнічнае рэдагаванне і камп'ютарная вёрстка В.Л. Коктыш
Дызайн вокладкі І.І. Зірукін

Падпісана ў друк 18.10.11. Фармат 60×84 1/16. Папера афсетная. Гарнітура *Арыял*.
Друк Riso. Ум. друк. арк. 16,16. Ул.-выд. арк. 20,07. Тыраж 130 экз. Заказ 291

Выдавец і паліграфічнае выкананне:
Установа адукацыі «Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка».
ЛИ № 02330/0494368 от 16.03.09.
ЛП № 02330/0494171 от 03.04.09.
220050, Мінск, Савецкая, 18.